

FAIRY-TALE AND MYTH – INTERFERENCES

Ioana-Steliana Tătulescu

PhD Student, University of Pitești

Abstract: The striking resemblance between myth and fairy tale made the theorists look closer at the link between them. In fact, one of the theories of the origin of fairy tales is the mythological theory. At first glance, the same rigid scheme, the same stereotype, the same fantastic-miraculous atmosphere, entitles us to affirm like V.I. Propp that "... the fantastic fairy tale is a myth in its morphological foundations" or like L. Șăineanu that "myth is an individualized fairy tale". However, the myth is presented as a true sacred tale, while fairy tale, as the name calls it, an invention (in Slavonic basnă: invention).

The present paper will try to talk about all these links between fairy tale and myth.

Keywords: fairy tale, myth, interferences, stereotypy, sacred.

Nu trebuie să fii expert ca să-ți dai seama că între mit și basm există o legătură - doar răsfoind o simplă culegere de basme și una de mituri. În ambele citim despre eroi cu puteri supranaturale, în ambele acțiunea se petrece în timpuri străvechi, în ambele orice se poate întâmpla, nimic nu este imposibil.

[...] *Miturile elenice și multe din legendele lor sună la auzul nostru întocmai ca niște basme. [...] Singura deosebire între ele și poveștile populare e caracterul general al celor din urmă: mitul e un basm individualizat*¹, scrie Lazăr Șăineanu în cartea sa *Basmele române*.

Și V.I. Propp afirmă că *basmul fantastic reprezintă un mit în fundamentele sale morfologice*, adăugând că aceasta este doar o supoziție, fiind necesar un studiu mai amplu în acest sens.

Aceștia nu sunt singurii, mulți alți cercetători îmbrățișează ideea de evidentă legătură între basm și mit.

Una dintre principalele teorii cu privire la originea basmelor este teoria mitologică. Printre adepții acestei teorii se numără: Frații Grimm, Arthur și Albert Schott, At.M.Marienescu, Al.I.Odobescu și George Coșbuc. Alți teoreticieni, precum C.W.von Sydow ori Albert Wesselski au acceptat teoria mitologică, însă cu anumite modificări.

Conform teoriei mitologice concepute de frații Grimm, basmul își are originea în miturile arhaice:

*Basmul are un substrat mitic ce se aseamănă unei părțicele de piatră prețioasă sfărâmată, care zace împrăștiată pe pământul năpădit de iarbă și flori și pe care o poate descoperi numai o privire ascuțită. Semnificația i s-a pierdut de mult, dar ea este încă simțită și dă basmului conținutul său, în timp ce satisface totodată plăcerea pentru miraculos, căci ea nu este niciodată un simplu joc de culori a unei fantezii fără conținut.*²

Frații Grimm au conceput această teorie pornind de la descoperirea prezenței basmelor asemănătoare eșalonate aproximativ în cercuri în aria indo-europeană.

¹ Lazăr Șăineanu, *Basmele române*, Editura Minerva, București, 1978, p. 53;

² Ovidiu Bârlea, *Mica enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 405;

Majoritatea cercetătorilor au afirmat că teoria fraților Grimm este netemeinică, întrucât nu se cunoaște mitologia străvechilor indo-europeni și, prin urmare, nu se poate stabili corespondența dintre vechile mituri și basm.

Suedezul C. W. von Sydow a corectat teoria mitologică a fraților Grimm - păstrând din aceasta partea care stipulează că basmul are o origine indo-europeană, avându-se în vedere asemănarea foarte mare dintre variantele basmelor germane, slave ori celtice - însă nefiind de acord că basmele sunt fragmente din miturile străvechi.

Cercetările actuale recunosc importanța și influența mitului asupra basmului, considerându-se că basmul a luat naștere prin crearea unor narațiuni în care miraculosul și supranaturalul au fost desacralizate și percepute fără a avea vreo legătură cu vechile mituri.

Ovidiu Bârlea, unalt important cercetător în domeniul basmului, scrie în studiul său, *Mica enciclopedie a poveștilor românești*:

Frații Grimm, apoi mai târziu Wesselski și Propp au stabilit secvența mit-basm. La început a fost mitul, legenda etiologică despre demiurgi [...]. Cu trecerea vremii, credința în aceștia a slăbit treptat, narațiunile despre faptele lor au încetat a mai fi crezute și au devenit simple relatări, spuse spre desfătarea ascultătorilor. Verdictul mitic a fost convertit astfel în plăsmuire estetică.³

Derivată din teoria mitologică este teoria naturistă, conform căreia basmul își are originea în perioada comună a indo - europenilor, când limbajul era extrem de colorat. Acest limbaj permitea denumirea mai multor obiecte sau fenomene folosind aceeași metaforă. Mai târziu limbajul s-a mai restrâns, făcând posibilă o *boală a limbajului*, mai exact însușirile tuturor omonimelor au fost restrânse la un singur obiect sau fenomen, astfel născându-se mitologia.

Adeții teoriei naturiste consideră că sub numele personajelor din mitologii și basme se ascunde o semnificație primară.

Dintre adepții teoriei naturiste amintim pe Max Müller, A.Kuhn, W.Schwartz, C.W.Cox, Angelo de Gubernatis.

Strâns legată de teoria mitologică este teoria ritualistă, conform căreia basmul a luat naștere ca urmare a desacralizării miturilor și legendelor. Putem enumera printre adepții teoriei ritualiste pe A.van Gennep și P. Saintyves.

Vorbind despre analogia basmului cu mitul, Lazăr Șăineanu, autorul uneia dintre cele mai importante cărți românești din acest domeniu, *Basmele române*, este de părere că *animismul, [...]factorul creator al mitologiilor,[...] este unul din motivele cele mai poetice în cântece și în basme.⁴*

De asemenea, el identifică și visul, comun miturilor și basmelor.

Amintește și despre metempsihoză, un alt factor întâlnit atât în mituri, cât și în basme:

Această credință în metempsihoză, sau transmigrațiunea sufletelor, pe care o găsim deopotrivă în India și în Egipt, precum și la popoarele indigene din Africa și America, a fost de asemenea un factor însemnat în plăsmuirea poveștilor, a căror realitate e astfel motivată prin seria de transformări perpetue.⁵

Șăineanu identifică personajele basmelor ca fiind ființe mitice care îmbracă însă o formă particulară și variată, după diversele grupuri etnice.⁶

³*Ibidem*, p. 68;

⁴ Lazăr Șăineanu, *Op. cit.*, p. 18;

⁵*Ibidem*, p. 21;

⁶*Ibidem*, p. 33;

O altă analogie cu mitul identificată de Șăineanu este și limbajul, *acea limbă metaforică, acele idiotisme, acele formule variate*,⁷ cărora cercetătorul le dedică un întreg capitol din cartea sa.

Șăineanu amintește despre numele împăraților din basme, cel mai adesea acestea fiind nume de culori: Roș-Împărat, Galben-Împărat, Alb-Împărat etc. Ele sunt simboluri, iar personajul este de natură sacră sau demonică, după simbolul culorii respective. Autorul *Basmelor române* dă nenumărate exemple de nume ale personajelor, de fenomene fizice personificate, de obiecte magice cu valoare de talisman, de animale năzdrăvane - în toate văzând legătura basmului cu legendele și miturile, în special cele grecești.

Șăineanu amintește și despre numerele magice din basme:

Numerele joacă de asemenea un rol însemnat în basme, ca în mitologiile și doctrinele mistice din toate timpurile.⁸, completând la subsol cu un citat din Virgiliu: *zeii iubesc numerele nepăreche*.

O altă importantă contribuție în domeniul studierii basmului a adus-o și George Călinescu, autorul cărții *Estetica basmului*. El este un adept al lui Andrew Lang în privința circulației basmelor:

Migrația și persistența uimitoare a șabloanelor fabuloase este de netăgăduit [...] un fapt este clar, și în privința asta Andrew Lang are dreptate. Dacă am descoperi o populație într-o insulă ce n-a avut niciodată un contact cu lumea cunoscută, am găsi acolo șabloane de basm, dacă nu material, dar desigur spiritual identice.⁹

Călinescu explică fenomenul prin *conformația morală și imaginativă a oamenilor de pretutindeni*.¹⁰

El amintește în cartea sa de faptul că autori precum Otto Henne-Am Rhym au folosit basmul în studii de mitologie comparată. În urma acestui studiu, Călinescu este de părere că, de fapt, *mitologia însăși capătă un sens descifrată uman*.¹¹

Chiar dacă nu este un adept stricto sensu al teoriei mitologice, îi recunoaște basmului apropierea, printre altele, și de mitologie:

Basmul e un gest vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observație morală etc.¹²

Nu se poate încheia periplul printre autorii români care au cercetat basmul și din punctul de vedere al legăturii acestuia cu mitul, fără a aminti de Mircea Eliade, un prodigios cercetător al mitului, un *homerid al istoriei religiilor care a transformat disciplina cunoașterii mitologice într-o epopee a ideilor*, așa cum afirmă Vasile Nicolescu în prefața cărții lui Mircea Eliade *Aspecte ale mitului*.

Conform concepției lui Mircea Eliade, în societățile arhaice și tradiționale oamenii deosebesc miturile de basme, numindu-le *istorii adevărate*, respectiv *istorii false*. Istoriile adevărate se referă la originile lumii, iar protagoniștii acestora sunt ființe divine, zei. Istoriile false au un conținut profan. De asemenea, în aceste societăți arhaice miturile nu se pot povesti oricum, ele nu sunt recitate în prezența neinițiaților (femei și copii). Aceste istorii adevărate sunt împărtășite neofiților de către instructori bătrâni în timpul perioadei de izolare în junglă, aceasta făcând parte din ritualul inițierii. Timpul când se pot recita este un interval

⁷*Ibidem*, p. 33;

⁸*Ibidem*, p. 39;

⁹George Călinescu, *Estetica basmului*, Editura pentru literatură, București, 1965, pp. 385-386;

¹⁰*Ibidem*, p. 386;

¹¹*Ibidem*, p. 385;

¹²*Ibidem*, p. 9;

de timp sacru, de obicei toamna sau iarna și numai noaptea. Istoriile false (basmelor) pot fi povestite oricând și oriunde și pot fi ascultate de toată lumea.

Chiar dacă personajele miturilor sunt zei și ființe supranaturale, iar eroii basmelor sunt în general persoane normale, au - remarcă Eliade - o trăsătură comună, și anume aceea că nici eroii miturilor și nici cei ai basmelor nu fac parte din lumea cea de toate zilele.

Istoria povestită de mit este o cunoaștere de ordin ezoteric. Ea este secretă, se transmite în cursul unei inițieri și este însoțită de o putere magică-religioasă.

Cartea mai conține și o anexă intitulată *Miturile și poveștile cu zâne* - un studiu cu privire la basme și legătura lor cu mitul, plecând de la discuția pe marginea unei cărți a lui Jan de Vries, *Betrachtungen zum Märchen, besonders in seinem Verhältnis zu Heldensage und Mythos*, în care este cercetat raportul dintre povestirile populare, saga eroică și mit.

Eliade consideră că nu este întotdeauna adevărat că *basmul vădește o desacralizare a lumii mitice. S-ar putea mai curând vorbi despre un camuflaj al motivelor și al personajelor mitice; și în loc de desacralizare ar fi mai bine să spunem degradare a tot ceea ce e sacru.*¹³ El crede că zeii sunt camuflați în personajele basmelor, dar continuă să-și îndeplinească funcțiile.

Eliade spune că basmul repetă pe un alt plan și cu alte mijloace un scenariu de inițiere imaginară. O inițiere pe care omul din societatea modernă nu o sesizează. El crede că citind un basm doar se amuză și evadează din cotidian, însă, de fapt, beneficiază inconștient de inițierea imaginară oferită de basm.

*Ne-am putea întreba deci dacă basmul minunat nu cumva a devenit foarte de timpuriu un dublet facil al mitului și al ritului de inițiere, dacă nu cumva a avut acest rol de a reactualiza probele de inițiere la nivelul imaginarului și al oniricului.*¹⁴

Mircea Eliade concluzionează că basmele au o evidentă structură inițiativă, însă scenariul de inițiere este imaginar, nelegat de un context istorico-cultural și exprimă o comportare anistorică, arhetipică a sufletului.

În articolul de față s-a punctat până acum relația basmului cu mitul îndeosebi prin prisma asemănarilor dintre acestea. Este interesant să se facă și prin prisma diferențelor dintre ele, pentru a se putea ajunge la o concluzie cât mai clară, atât cât se poate face în câteva pagini. Subiectul este unul extrem de vast, abordat de cercetători de primă mână ai lumii, care au publicat numeroase și ample studii cu puncte de vedere diferite, în care, chiar dacă în toate se regăsesc elemente comune - interpretarea lor se face diferit.

Cea mai importantă diferență dintre un basm și un mit este aceea că, în timp ce la mit nu este nicidecum pusă la îndoială veridicitatea sa, fiind considerat un adevăr absolut, basmul este din capul locului considerat o plăsmuire, povestitorul însuși numindu-l "minciună": *Și încălecai pe-o căpsună/ Și v-am spus o mare minciună.*

O altă diferență esențială este sacralitatea mitului: în timp ce mitul ține de sacru, având o semnificație religioasă, basmul - dimpotrivă - ține de profan, fiind un produs al fanteziei.

Timpul când se petrece acțiunea este un criteriu interesant, deoarece poate fi punctat atât la asemănări, cât și la deosebiri. Dacă în ambele acțiunea se petrece într-un timp foarte îndepărtat, străvechi - prin aceasta basmul și mitul asemănându-se - ceva le diferențiază categoric: acel timp foarte îndepărtat din basme este nedefinit, mai degrabă atemporal: *a fost odată ca niciodată.* În schimb, în cazul mitului, acțiunea se petrece în *illo tempore* - timpul înepăturilor, timpul mitic.

¹³Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978, p. 187;

¹⁴*Ibidem*, p. 189;

Chiar și spațiul este un element care face diferența dintre basm și mit. Mitul se petrece într-un anumit loc, în timp ce acțiunea basmului nu se desfășoară într-un spațiu bine definit - uneori informațiile sunt vagi - *peste nouă mări și nouă țări* sau *la capătul pământului*, însă niciodată nu este precizat un loc anume.

*Mitul cunoaște persoane anumite și locuri anumite, pe când basmul se învârtăște într-o regiune ideală, căreia îi sunt străine noțiunile de individ, de timp și spațiu.*¹⁵

Mulți cercetători diferențiază mitul de basm prin prisma apropierii sau distanțării de ritual. Se consideră că mitul antic are legătură cu ritualul, în timp ce basmul nu. După unii teoreticieni, mitul era rostit în timpul unei ceremonii ritualice. De cealaltă parte, există voci care susțin că ar putea fi și la basm o apropiere de ritual, dându-se ca exemplu basmele rostite de către ciobani seara, în jurul focului, în timpul celor o sută de zile de gestație a oilor.

Alt criteriu esențial care face diferența dintre mit și basm sunt personajele: în mituri avem de-a face cu zei, în timp ce eroii basmelor sunt de cele mai multe ori oameni normali, uneori născuți miraculos, rar având puteri supranaturale, de cele mai multe ori însă ei fiind ajutați să treacă cu bine peste probele de inițiere cu ajutorul personajelor auxiliare.

Ca și concluzie, nu putem să nu remarcăm multitudinea de concepții, de păreri și de ipoteze ce există referitor la relația dintre basm și mit. Iar ceea ce este și mai interesant este aceea că în majoritatea ipotezelor există și adevăruri evidente.

Voi incheia articolul cu un citat din Nicolae Constantinescu, deoarece este concepția acceptată de cei mai mulți dintre cercetători:

*[...] este sigur că basmul popular tradițional se află în imediata proximitate a mitului primitiv (diferit de miturile clasice ale antichității greco-latine), pe care îl continuă, dar de care se și desparte, se diferențiază din punct de vedere funcțional. Primul are un pronunțat caracter ritual, situându-se pe planul sacrului, spre deosebire de basm, care este o povestire nerituală situată pe planul profanului.*¹⁶

BIBLIOGRAPHY

- Antologie de Literatură Populară*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1953;
Angelescu, Silviu, *Mitul și literatura*, Editura Tracus Arte, București, 2010;
Bârlea, Ovidiu, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976;
Bremond, Claude, *Logica Povestirii*, Editura Univers, București, 1981;
Călinescu, George, *Estetica basmului*, Editura pentru Literatură, București, 1965;
Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979;
Eliade, Mircea, *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978;
Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, Ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 2005;
Gaster, Moses, *Literatura populară română*, Ig. Haimann, București, 1883;
Propp, Vladimir, *Morfologia basmului*, Editura Univers, București, 1970;
Propp, Vladimir, *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, Editura Univers, București, 1973;
Șăineanu, Lazăr, *Basmele române*, Editura Minerva, București, 1978

¹⁵ Lazăr Șăineanu, *Op. cit.*, p. 53;

¹⁶ Nicolae Constantinescu, *Studiu introductiv în Basme Populare Românești*, partea I, Editura Academia Română – Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2008, p. 37 (XXXVII).

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda, Cornel Sigmirean (Editors)
MEDIATING GLOBALIZATION: Identities in Dialogue
Arhipelag XXI Press, 2018

Simion, Eugen (Coordonator), *Basme Populare Românești*, vol. I și II, Editura Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2008;